

Status over kvalitativ forskning

– en anmeldelse af N.K. Denzin & Y. Lincoln (eds.): *Handbook of Qualitative Research* (Sage, 2000). 1065 sider.

Anmeldt af: Ole Steen Kristensen, lektor ved Psykologisk Institut

En dag landede 1000 siders spørgsmålet på mit bord – helt bogstaveligt. Denzin & Lincolns 2. udgave af *Handbook of Qualitative Research* har nu rundet 1.000 sider, og jeg fik den herlige opgave at læse teksten. Håndbøger kan have en tendens til kedsommelig opremsning og gøre 1000 siders spørgsmålet til en ret kedelig opgave med at sortere tonsvis af information uden indre sammenhæng eller idé, men i Denzin & Lincolns indledende oversigtskapitel behøver man ikke læse længe, før man finder den første provokation: "Strauss & Corbin (...) attempted to modify the usual canons of good (positivist) science to fit their own postpositivist conception of rigorous research" (side 9). Man falder dog lidt ned igen, da man ser, at positivisme og dens efterfølgere blot bliver krediteret for den opfattelse, at der findes en verden "out there to be studied, captured, and understood".

Ret beset synes jeg her, at ordet positivisme bliver misbrugt som betegnelse for alt det, der ikke er fortolkende eller måske endda konstruktionistisk videnskab. Positivisme burde reserveres til den type teorier, der sat på spidsen argumenterer for, at verden viser sig i vore sanser, eventuelt med lidt hjælp fra systematiske forskningsmetoder, og at vi dermed ikke behøver at have noget begreb, før vi studerer et fænomen. Og så er vi måske alligevel ikke så langt fra Strauss & Corbins forsøg på at inducere et begreb fra verden selv.

Forskning uden begreb er hyppigt forekommende, også blandt kvalitative forskere, og man kan ikke skjule sin sympati, når Denzin & Lincoln erklærer, at mange anvendte forskere, der påstår at være ateoretiske, ender i den positivistiske eller postpositivistiske forståelsesramme "by default". Anvendelsen af den kvalitative metode er ikke i sig selv adgangsporten til det interpretative samfund, men kan uden metodebevidsthed ende med at begå samme fejltagelser, som positivisme begik, nemlig den at antage, at verden automatisk dukker op i vore sanser. - Indledningskapitlet giver en glimrende oversigt og indeholder bl.a. en historisk oversigt over kvalitativ forskning i syv momenter, hvoraf det sidste øjeblikkelige moment og den aktuelle udvikling består i de kriser, som latent ligger i kvalitativ forskning: repræsentationskrisen (at kvalitativ forskning ikke længere kan fange det levede liv, men kun læse tekster) og legitimationskrisen (at kvalitativ forskning ikke længere kan bruge traditionelle kriterier såsom validitet, reliabilitet og generalisering).

Et par andre kriser bliver også nævnt, for hvad skal man bruge en forskning til, som kun ser et samfund af tekster, uden mennesker og uden mulighed for forandring eller kun ser den forandring, der ligger i omfortolkning af tekster? Kan det overhovedet lade sig gøre? Den kvalitative forskning har vist rigeligt at gøre med at løse de problemer, der følger af dens grundkriser. Hermed er linien lagt for håndbogen. Spørgsmålet er nu, om udviklingen i den kvalitative forskning betyder, at kvalitativ forskning dominerer mere end før, eller at vores metodeberedskab er udvidet, at teorierne er blevet udviklet, eller om kvalitativ forskning er landet i en sump af tekster, som den ikke selv kan finde hoved og hale i?

Lidt forbrugeroplysning...

Håndbogen er meget praktisk organiseret i seks dele: i første del lokaliseres feltet, anden del er reserveret til paradigmediskussioner, i tredje del tegnes omridset af undersøgelsesstrategier eksempelvis case study strategien og etnografiske strategier, i fjerde del beskrives indsamlings- og analysemetoder inklusiv datahåndtering, femte del omhandler kunsten at fortolke og præsentere, og endelig i den sidste del diskuteres den kvalitative metodes fremtid. Jeg skal straks bekende, at jeg har plukket stedvist i de 1.065 sider.

Nogle kapitler i håndbogen er gedigne oversigter over et forskningsfelt, eksempelvis Gubrium & Holstein om "interpretive practice", Kemmis & McTaggart om "participatory action research" og Kincheloe & McLaren om kritisk teori og kvalitativ forskning, mens andre kapitler i højere grad er engagerede (og indimellem næsten poetiske) fremstillinger af egne teorier og opfattelser, eksempelvis Janesick om kvalitativ forskning som koreografi, McCall om performance etnografi, Miller & Crabtree om klinisk forskning og til dels Stake om case studies.

Lad mig desuden nævne et glimrende kapitel om interviews af Fontana og Frey, som giver en god oversigt over forskellige interviewformer fra strukturerede spørgsmål til "negotiated text". Især finder jeg de afsluttende overvejelser over nye tendenser i det at interviewe interessante. Her gør den kvalitative forskning krav på en bredere antagelse, at interviewet er en del af den konstant forandrende virkelighed, samt at vi i stigende grad fokuserer på måden, hvorpå en historie fortælles end på selve indholdet i fortællingen. Som opfølgning på dette finder man også glimrende kapitler om "data management and analysis methods" af Ryan & Bernard samt et kapitel om software af Weitzman.

Der opereres stadig med modsætningen mellem kvantitativ og kvalitativ, nu under navne som postpositivisme versus interpretavisme og konstruktivisme. Mange kapitler beskriver kvalitativ forskning, som om det er en enhedsforskning. Læser man imidlertid bogen på langs, får man et noget flimrende billede af den kvalitative forskning. Feltet bevæger sig hastigt, som Lincoln & Denzin gør opmærksom på i det afsluttende kapitel, og det indebærer, at forskellige tilgange udvikles forskellige steder med kun en begrænset fælles opfattelse. Håndbogen giver på den måde en glimrende oversigt over aktuelle temaer i den kvalitative forskning, om end jeg personligt kunne foretrække, at fænomenologiske tilgange stod stærkere i dette billede i flere kapitler end det ene og i øvrigt udmærkede kapitel, Gubrium & Holstein har skrevet.

Feltets lokalisering

Denzin & Lincoln definerer kvalitativ forskning som "a situated activity that locates the observer in the world. It consists of a set of interpretative, material practices that make the world visible. These practices transform the world" (s. 3). Denne definition sammenfatter udmærket de mange variationer over temaet, men er på en gang bred og begrænsende: kvalitativ forskning fortolker og ændrer ud fra det sted, den kvalitative forsker kommer. Det giver mening for en del af den kvalitative forskning, men jeg tvivler på, at alle kvalitative forskere vil skrive under på denne definition. Definitionen giver rum for mange tolkninger, og definitioner rummer ingen præference for særlige typer af data. Statistiske oplysninger såvel som udsagn og handlinger kan alle fortolkes. Denne rummelighed giver naturligvis vanskeligheder med at lokalisere feltet, og håndbogen har da også et par relevante kapitler desangående.

Områdets spændstighed ses tydeligt ved sammenligning af to kapitler om forskningens anvendelighed ved sociale forandringer. Vidich & Lyman (kapitel 2) argumenterer for, at en ny, postmoderne etnografi kan bidrage til sociale forandringer ved at sætte myter, sagn og begivenheder i et nyt lys og frembyder dermed en ægte fortolkende videnskab i den sociale forandring. Forskeren opfattes da som den fortolkende reporter, der på baggrund af dyb indsigt i et sagsforhold er i stand til at tilbyde alle aktører en anderledes tolkning. Greenwood & Levin (kapitel 3) tager sit udgangspunkt i dilemmaet i socialvidenskaberne mellem konventionel, distanceret beskrivelse af verden og en involveret forandring af virkelige problemer. Principperne er "knowledge generation through action and experimentation in context and participative democracy as both a method and a goal" (p. 95). Aktionsforskning kan beskrives i fire elementer:

- et tæt samarbejde mellem forsker og aktør (kaldet cogenerative inquiry),
- en sammensmeltning mellem lokal og professionel viden,
- validitet og reliabilitet afgøres pragmatisk som det, der løser problemet,
- et fokus på viden i kontekst og anvendelse af viden fra aktionsforskning som led i omformuleringer af generaliserede antagelser (kaldet context-centreret viden).

Lad mig fastslå, at jeg som andre er skeptisk over for de dele af psykologien, der mener at drive naturvidenskab og ved hjælp af varianser søge at fremmane generelle lovmæssigheder. Jeg har selv følt en del sympati for den kvalitative forskningsstrategi, og i lyset af hvad man hører og ser om mainstream forskning, synes der at være behov for alternativer. I visse stunder føler jeg mig trods dette alligevel ikke hjemme i denne forskningsstrategi, og det skyldes for det første den holistiske tankegang og for det andet de ordrige fremstillinger. Når jeg dertil lægger troen på, at det kan lade sig gøre at inducere sig til virkeligheden eller opfattelsen af, at verden kan fortolkes som en tekst, bliver sympatien til at overse.

Meget kvalitativ forskning er baseret på en holistisk tankegang, hvor sociale fænomener, menneskelige dilemmaer forstås som situationelle og som påvirket af en mangfoldighed af

begivenheder. Der findes undtagelser, også i håndbogen (fx Stakes mere nuancerede standpunkt). At sociale fænomener er komplekse og situerede er korrekt, men følgeslutningen er ikke nødvendigvis at søge holistiske standpunkter. Netop helhedstilgangen gør det vanskeligt at anvende kvalitativ forskning; den skaber omfattende forståelsesrammer, men ikke konkrete antagelser, der kan bruges i praksis.

Med udgangspunkt i forskningsspørgsmålet søger den kvalitative forsker særlige informationer. Den kvalitative forsker fisker ikke blot løs i en uendelig strøm af informationer og venter på at relevant fangst kommer i nettet, men stræber efter at skabe en helhed ud af de informationer, som er tilgængelige i det miljø, undersøgelsen finder sted i. I den holistiske strategi søges en forståelse af helheden, og forskningen er ikke skabt for at bevise noget eller kontrollere mennesker. Denne holdning skinner også igennem i holdningen til generalisering, reliabilitet og validitet, idet Janesick (kapitel 13) taler for at erstatte denne treenighed med passion. "Passion for people, passion for communication, passion for understanding people. This is the contribution of qualitative research, and it can only enhance educational and human services practice" (p. 394)

Janesick påpeger i sit bidrag, at den kvalitative forsker er som en koreograf, mens andre bruger det eksperimentelle teater som metafor (McCall). "We need to capture the lived experience of individuals and their stories, much like the choreographer who crafts a dance" (p. 394). For længe har den psykometriske forskning dekontekstualiseret personen, ifølge Janesick, og den kvalitative forskers opgave er derfor at beskrive, forklare og gøre det velkendte forståeligt i en kontekstuel, personlig og passioneret facon (p. 395). Med en indsigt, lånt fra forskning i metaforer, er metaforers formål at synliggøre det, der ikke kan erkendes på anden vis; at generere indsigter i nye tilgange, som ikke er belagt med traditioner. Når metaforer finder så stærk anvendelse, virker det, som om der ikke er nogen begrebsmæssig indsigt i kvalitative traditioner.

Med Denzin & Lincolns definition af kvalitativ forskning afgrænses denne til fortolkninger. Disse fortolkningen kan være såvel tekst som tal, og afgrænser dermed den kvalitative forskning som en videnskab baseret på fortolkning i forhold til en kvantitativ videnskab, der baserer sig på manipulation af objekter (se kapitel af Lincoln & Guba). I flere formuleringer (fx Janesick) hævdes det, at forskning er ideologisk drevet. Der findes ingen værdifri forskning, og forskeren bør identificere sine egne værdier, inden forskningen finder sted. Samtidig udgrænses dele af kvalitative forsknings-traditioner, bl.a. den fænomenologiske, hvor essenser og invariante strukturer søges. Den fortolkende videnskab bliver en videnskab, der ikke anerkender verdens eksistens, men som konstant understreger forskerens rolle i forskningsprocessen og dermed bliver passionen også en uadskillelig del af forskningen.

Et andet karakteristikum finder man i Kincheloe & McLaren's kapitel om kritisk hermeneutik. I bevægelsen fra løse beskrivelser ("thin description") til tætte beskrivelser ("thick description") anvendes ingen step-by-step procedure, men er en konstant granskning af teksten

og en fortælling af den historie, som teksten giver mulighed for. Dvs. en konstant vekselvirkning mellem helhed og dele af helheden. "A critical hermeneutics brings the concrete, the parts, the particular into focus, but in a manner that grounds them contextually in a larger understanding of social forces, the whole, the abstract (the general)" (p. 287).

Hvori består den kvalitative forsknings teoretiske bidrag? Kan det lade sig gøre at udvikle nye teorier på basis af indsigt fra kvalitativ forskning, og i givet fald findes der eksempler på sådanne bidrag? Hos Kincheloe & McLaren synes den hermeneutiske fortolkning at være en udfyldning af en ramme, sat på forhånd, med henblik på at forstå skjulte strukturer og tavse kritiske dynamikker. De er skeptiske over for ethvert forsøg på at finde essenser i en tekst, men foretrækker den antagelse, at meninger (intentioner m.m.) aldrig kan beskrives og afsløres fuldt ud. Paradoksalt arbejdes der alligevel med antagelser, nemlig antagelser af ideologisk, erkendelsesmæssig og ontologisk karakter. Fremtrædelserne afslører særlige forhold af ulighed, uretfærdighed og udnyttelse (p. 292). Vold i klasseværelset er ikke en tilfældig og isoleret begivenhed, men en fortælling om modstand, som indicerer, at det "politisk ubevidste" under overfladen ikke er urelateret til race, klasse og køn, men snarere er intimt forbundet hermed. Antagelserne ændres i den udstrækning, at de ikke fører til emancipatoriske handlinger. Indimellem ser man håndbogen igennem en primær optagethed af epistemologiske problemstillinger, mens de ontologiske træder i baggrunden.

En anderledes tilgang ses hos Stake, som argumenterer for case studies med udgangspunkt i de forskningsspørgsmål, der er genstanden for studiet. Disse spørgsmål er ikke blot afsløring af skjulte strukturer, men spørgsmål af typen: "kræver misbrugsbehandling, der oprindeligt er udviklet for mænd, en reconceptualisering for kvinder?" En sådan strategisk tænkning forhindrer forskeren i holistiske tanker, også selv om man ønsker dette. Hele historien om misbrugsbehandling kan ikke fortælles, uanset om man gerne vil. Der må vælges, og dette valg beskriver Stake fint og nuanceret i et af de bedste bidrag i håndbogen.

Metodologiske innovationer

Gergen & Gergen er ikke overraskende og med rette skeptisk over for videnskabelige udsagn, der indikerer universelle love, objektiv sandhed, præcise beskrivelser af virkeligheden og rettet til videnskabelig sandhed. Ifølge Gergen & Gergen findes der ikke få, som ønsker at undgå debatten om validitet på grund af begrebets historie. Frem for at undgå debatten ser Gergen & Gergen de lovende tendenser i kommende metodologiske innovationer. Heriblandt nævnes

- 1) refleksivitet, dvs. demonstrationen af fænomeners historiske og geografiske placering (situerethed, som det hedder her), det personlige element i forskningsprocessen, herunder overraskelser, bias og valg.
- 2) "multipel voicing", f.eks. det at invitere klienter, minoriteter eller subjekter til at repræsentere og skrive selv eller det at give et dækkende billede af konflikter mellem forskellige aktører uden at konkludere

- 3) "Literary styling", hvilket indebærer en erstatning af den filosofisk-realistiske diskurs til fordel for en form for skrivi, der ikke sigter mod sandhed. Fiktion, poesi og auto-biografier kan være eksempler herpå.
- 4) "Performance", hvilket indebærer, at skellet mellem kommunikationsmedier som en optagelse (film som film) og som en performance (film for et publikum) bliver uklart.

Patti Lather har (ifølge Gergen & Gergen) foreslået andre former for validitet: ironisk validitet (sprogets utilstrækkelighed i forsøget på at beskrive verden), paralogisk validitet (handler om paradokser, begrænsninger, ubeslutsomhed m.m), "rhizomatic" validitet (generering af nye lokalt determinerede normer for forståelse) og en "voluptuous" validitet (hvor etik og epistemologi bringes tættere sammen i ordvalget, fx risikabelt). Andre, fx McTaggart, er mere pragmatiske og foreslår, at validitet handler om forskningens evne til at forandre verden.

Der findes stadig mange modsigelser og spændingsfeltet i det kvalitative forskningsfelt, og frem for at se dette som et felts undergang, ser Gergen & Gergen i dette felt af usikkerhed den innovative kraft, som kan transformere socialvidenskaberne. Lincoln & Denzin noterer også spændingsfeltet i bevægelsen væk fra store narrativer og enkelte, overordnede ontologiske, epistemologiske og metodologiske paradigmer. Kernen er den humanistiske forpligtelse til at studere verden fra individets perspektiv. Denzin & Lincoln afslutter naturligt nok håndbogen med overvejelser over den kvalitative forsknings fremtid. Deres opdeling af kvalitativ forskning i syv momenter, epoker eller generationer med kortere og kortere skift i forskningsstrategier, men til gengæld større og større spændinger: traditionel (1900-1950), modernist (1950-1970), den blandede landhandel (1970-1986), repræsentationskrisen (1986-1990), postmoderne, eksperimenterende periode (1990-1995), posteksperimenterende undersøgelse (1995-2000) og fremtiden. Spændingsfeltet afgrænses til repræsentation af Others i vore tekster samt den autoritet, der er knyttet til vore tekster. Den syvende og kommende periode vil derfor tendere til at diskutere moralske emner og vil stille krav til social- og humanvidenskaber om at være kritiske samtaler om demokrati, race, køn, klasse, nation, frihed og samfund. Lincoln & Denzin foreslår, at den syvende dimension baseres på en hellig, eksistentiel epistemologi med en essentiel enhed mellem "mind and nature" (Bateson) og dermed et opgør med oplysningstidens videnskabelige projekt. I praksis indebærer det en empowerment strategi, hvor hin enkelte har sin egen stemme i verden.

"Collaboration" er et kodeord, der går igen i håndbogen - forskeren skal indgå i et samarbejde med de udforskede for at indvinde den nødvendige viden. Deltagerne skal være med i forskningsprocessen på lige fod. På mig virker sådanne formuleringer, som om man har glemt den videnskabelige arbejdsdeling; vi har hver vores roller, men man kan undre sig over, hvilken rolle den kvalitative forsker tiltænker sig selv, når deltagerne skal være medskribent. Og hvad indebærer deltagelse egentlig? Er vi i gang med at reducere forskeren til en rapport-redaktør? Og hvordan adskiller vi forskning fra den tavse viden eller den journalistiske viden, som mange begavede mennesker samler op i hverdagen? Sandt er det, at folk uden for det viden-

skabelige akademi på visse områder ved mere. Sandt er det også, at vidensekspllosionen stiller forskningen over for nye opgave, når lægpersoner faktisk ved lige så meget som forskeren. På den anden side så har vi set det før. Der er vist almindelig enighed om, at de opfindelser, der blev gjort ved begyndelsen af den industrielle revolution, kun i begrænset udstrækning bygger på det, vi ville kalde videnskabelig teori. Det var i højere grad håndværkere og teknikere, som eksperimenterede. Først senere fik forskningen betydning for den industrielle udvikling. At afskrive social forskning er vist for tidligt.

Det kan være vanskeligt at se, hvorledes samarbejde etableres som generel strategi. Lad gå at der kan være situationer, hvor dette er en fordel, men samarbejde med involverede deltagere indebærer en frivillighed og ligeværdighed, som ikke altid er til stede i den form, der her forudsættes. Eksempelvis samarbejde med pædofile eller psykopater. Det lyder, som om man ønsker at ignorere eller omgå den asymmetri, der uundgåeligt er en del af samarbejdet.

Konklusion

Metodebevidstheden er blevet skærpet, men problemer resterer. Man sidder ikke med fornemmelsen af, at afgørende gennembrud for psykologien eller socialvidenskaberne er undervejs med den kvalitative forskning. Dertil er de teoretiske bidrag fra denne forskningsstrategi endnu for spinkle, og grundbogen kendetegnes primært ved sin fokusering på paradigmer og metodologier mere end på konkrete resultater (et fyord i sammenhængen).

Nye tendenser slår igennem. Sociale problemer forstås anderledes, og udviklingen er tæt. Forsøgene på at forstå aktuelle sociale problemer ændrer sig i takt med, at mængden af problemer stagnerer eller vokser. Nogle aktuelle tendenser indebærer

- 1) "voices of the others" - hvor langt holder dette synspunkt? Og i hvor høj grad skal videnskaben holde en distance til stemmerne, og i hvor høj grad skal man involvere sig?
- 2) kausalitet eller fortolkning - i hvor høj grad skal forskeren blot beskrive adfærd, holde mikrofonen for deltagerne frem for at søge at forklare adfærd
- 3) manipulation eller assistance – i hvor høj grad indebærer disse nye forskningsstrategier manipulation og skjulte magtstrukturer, blot iført andre klæder.
- 4) kontekst – hvad betyder det konkret, når man mener, at kulturelle og institutionelle dimensioner betyder en hel del for den personlige livsverden

Bogen er en glimrende og anbefalelsesværdigt state-of-the-art oversigt over kvalitativ forskning med grundige beskrivelser og betoningen af multiple stemmer som en væsentlig fremtidig tendens. Man kan blot undre sig over, at forsiden prydes af et smukt teknisk-ingeniørvidenskabeligt arbejde. Det skal ifølge bogens bagside signalere, at bogen er en bro til og et vejkort over det territorium, som ligger foran for tværfaglige forskere, men jeg ser stadig det smukke produkt af teknisk indsigt og beregning!